

Patryk Witczak

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Zakład Literatury i Kultury Rosyjskiej

Powieść *Biały bez* Nikołaja Roszczyna jako wyraz tęsknoty za utraconą ojczyzną

W ciągu ostatniego ćwierćwiecza badania nad spuścizną literacką emigracji rosyjskiej, a w szczególności pierwszej i trzeciej fali, uległy intensyfikacji. Liczne konferencje naukowe, monografie i opracowania zbiorowe umożliwiły zapoznanie się, choćby pobieżne, z twórczością znacznej części przedstawicieli białej emigracji. Swoją niezaprzeczalną wkład w rozwój emigrantologii wnieśli także polscy badacze¹. Nadal pozostaje jednak spora grupa pisarzy emigracyjnych czekających na swoje odkrycie. Przede wszystkim dotyczy to reprezentantów młodszej generacji emigrantów, którzy niewystarczająco wyraźnie zaznaczyli swoją obecność w środowisku literackim. Zresztą sama młodzież emigracyjna nierzadko odczuwała swego rodzaju wykluczenie, osamotnienie i niezrozumienie ze strony starszych kolegów po fachu. Za sprawą wspomnień Władimira Warszawskiego młodsze pokolenie emigracji pierwszej fali zaczęto nazywać „niezauważonym”². Określenie to przetrwało próbę czasu i weszło na stałe również do dyskursu naukowego, choć tak naprawdę do dnia dzisiejszego nie udało się jednoznacznie określić różnic między młodszą a starszą generacją emigrantów, a przydzielenie niektórych pisarzy do któregoś z pokoleń bywa problematyczne. Jak zauważa Irina Kaspe: „[...] термин Варшавского указывает не на безжалостную историю, но и не на дискурсивный фантом, а прежде всего на проблематичность символов социального успеха и неудачи”³.

Jednym z grupy pisarzy „niezauważonych” jest z pewnością Nikołaj Jakowliewicz Roszczyn (prawdziwe nazwisko – Fiodorow, 1896-1956), który nie cieszył się oszałamiającą popularnością wśród czytelników, a i przez krytykę przyjmowany był raczej

¹ Na temat osiągnięć polskiej emigrantologii patrz: Suchanek L., *Emigracja. Emigrantologia. Komisja Emigrantologii Słowian*, „Slavia Orientalis” 2014, t. LXIII, nr 2, s. 173-189.

² Варшавский В., *Незамеченное поколение*, Русский путь, Санкт-Петербург 2009.

³ Каспз И., *Искусство отсутствовать. Незамеченное поколение русской литературы*, Новое литеоатурное обозрение, Москва 2005, s. 12.

ambivalentnie. Z jednej strony chwalono jego próby pisarskie, z drugiej zaś zarzucało wtórność. Roszczyn pozostawił po sobie kilka zbiorów opowiadań, wspomnienia, recenzje, szkice podróżne i jedną powieść – *Biały bez (Белая сирень)*⁴ – której poświęcony został niniejszy artykuł.

To, że na emigracji Roszczyn zwrócił się ku pisarstwu, nie było wcale takie oczywiste, opuszczał on bowiem kraj przede wszystkim jako oficer. Przyszły pisarz brał czynny udział w bitwach I wojny światowej i wojny domowej, uczestniczył w walkach na południu Rosji i w obronie Krymu, dostał się do niewoli niemieckiej i walczył u boku gen. Antona Denikina. Po porażce armii gen. Piotra Wrangela w 1920 r., podobnie jak tysiące innych oficerów, znalazł się Roszczyn poza granicami kraju. Początkowo przebywał on na wygnaniu w Jugosławii, żeby wreszcie w 1924 r. trafić do stolicy rosyjskiej diaspory, jaką był wówczas Paryż.

Zafascynowanie literaturą przejawiał Roszczyn jeszcze w Rosji przed wybuchem rewolucji październikowej. W 1916 r. młody wojskowy opublikował w petersburskich czasopismach pierwsze opowiadania opisujące życie żołnierzy na froncie, natomiast przebywając w Jugosławii emigrant współpracował z chorwackimi periodykami. Jednak to dopiero w Paryżu, być może pod wpływem artystycznej atmosfery panującej w tym mieście, pokazał się Roszczyn jako literat z krwi i kości. Można pokusić się o stwierdzenie, że opublikowany w 1928 r. zbiór opowiadań *Wysokie słońce (Горнее солнце)* był swoistym drugim debiutem pisarza⁵.

Na emigracji w Paryżu Roszczyna łączyły bliskie stosunki z dwoma wybitnymi przedstawicielami starszego pokolenia emigrantów – z Aleksandrem Kuprinem i Iwanem Buninem. Córka pierwszego z nich – Ksenia Aleksandrowna Kuprina – w następujący sposób wspominała wizyty początkującego pisarza:

Николай Рошин, тогда молодой писатель, приходил пешком из пригорода. Он часами просиживал, глядя на всех смеющимися, голодными синими глазами. Ему также иногда не отказывали в куске хлеба. Рошин старался помогать маме в библиотеке⁶.

Dobre stosunki między pisarzami potwierdzają pozostawione przez Roszczyna wspomnienia o Kuprinie⁷ oraz zachowany w archiwum pisarza autograf Kuprina. Autor *Pojedyńki (Поединок)* dedykując młodszemu koledze zbiór nowel i opowiadań *Kopuła św. Isakija Dalmackiego (Купол Св. Исаакия Далматского)* napisał:

⁴ Рошин Н., *Белая сирень*, [w:] tegoż, *Горнее Солнце*, Вече, Москва 2007.

⁵ Informacje biograficzne o Roszczynie podaje za: Вильданова Р., Кудрявцев В., Лаппо-Данилевский К. (red.), *Краткий биографический словарь русского зарубежья*, [w:] Г. Струве, *Русская литература в изгнании*, Русский путь, Париж-Москва 1996, s. 354; *Русская литература XX века. Прозаики, поэты, драматурги. Библиографический словарь*. т. 3. II – Я, Москва 2005; s. 228-230; Гончаренко О., *Младший современник Куприна*, [w:] Н. Рошин, *Горнее солнце*, Вече, Москва 2007, s. 3-10.

⁶ Куприна К., *Куприн – мой отец*, Художественная литература, Москва 1979.

⁷ Рошин Н., *Мой Куприн: Воспоминания*, Вече, Москва 1999, s. 175-187.

„Николаю Яковлевичу Рошину, рассказы которого я высоко ценю; о манере же его играть в «бб» лучше умолчать. А. Куприн. 1928, март. Париж”⁸.

Większe znaczenie dla Roszczyna, przynajmniej jeśli chodzi o kształtowanie się jego maniery twórczej, miała znajomość z Iwanem Buninem. Młody pisarz w ciągu kilku lat regularnie bywał u autora *Życia Arseniewa* (*Жизнь Арсеньева*) i Wiery Nikołajewnej Muromcewej w ich grasskiej willi. Gleb Struve wskazuje na podobieństwo prozy Bunina i Roszczyna, jednak nie jest to komplement. Zdaniem badacza emigracji, w porównaniu z Leonidem Zurowem i Galiną Kuzniecową, Roszczyn „банальнее в своем реалистическом импрессионизме, в явном старании писать «под Бунина». Язык – немного газетный”⁹. Można podejrzewać, że nie bez wpływu na ostrą ocenę przez Struvego twórczości Roszczyna pozostawało życie osobiste pisarza. W 1946 r. wrócił on do ZSRR. Wyszło na jaw także to, że przez wiele lat był on sowieckim szpiegiem w Paryżu¹⁰. Renata Lis w swoim reportażu o życiu emigracyjnym Iwana Bunina, na podstawie wspomnień domowników willi „Belweder”, pisze o tym, że Roszczyn pozostawał na utrzymaniu Bunina i wyróżniał się roszczeniową postawą wobec niego. Pomimo tego, iż autor *Białego bzu* był irytujący miał też swoje zalety, męska ręka była niezwykle pomocna w prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego¹¹. Jak powszechnie wiadomo, Bunin był ekscentryczny i raczej nie lubił angażować się w obowiązki domowe.

Współcześni Roszczynowi krytycy zazwyczaj wypowiadali się cieplej na temat jego twórczości. Dobre recenzje zebrał już debiutancki zbiór opowiadań *Wysokie słowce*. Podkreślano przede wszystkim miękkość, lekkość i plastyczność kreślonych przez Roszczyna obrazów oraz wyrazistość kreowanych przez niego bohaterów. Wskazywano także na podobieństwo panującego w debiutanckim zbiorze nastroju do stylu Borysa Zajcewa. Georgij Adamowicz po ukazaniu się książkowego debiutu Roszczyna napisał:

Это писатель наблюдательный, со вкусом к быту и стремлением еле заметно, по-зайцевски, тронуть его лиризмом. Никаких „новых путей“ не ищет и во всем довольствуется традицией. Его описания точны, диалог правдоподобен, язык чист¹².

Już w pierwszych paryskich opowiadaniach Roszczyn zdefiniował styl swojego pisarstwa oraz określił poruszaną tematykę, do której należały miłość, bratobójcza walka i ukochana ojczyzna.

Jednym z wiodących tematów literatury zagranicy rosyjskiej była Rosja. Choć nie zawsze pisano o niej wprost, a akcja wielu utworów emigracyjnych dzieje się poza jej

⁸ Cyt. za: Гончаренко О., dz. cyt., s. 9.

⁹ Струве Г., *Русская литература в изгнании*, Русский путь, Париж-Москва 1996, s. 205.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Lis R., *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu*, Sic!, Warszawa 2015, s. 220.

¹² Cyt. za: *Русская литература XX века...*, s. 228.

granicami, to niezaprzeczalnie czuć w większości z nich tęsknotę za utraconą ojczyzną. Monika Sidor, na podstawie analizy duchowości prozy emigrantów rosyjskich starszego pokolenia (Iwana Bunina, Iwana Szmielowa, Borysa Zajcewa, Aleksieja Remizowa), dochodzi do wniosku, że można wyróżnić dwa podstawowe modele obrazowania historii Rosji na stronicach utworów emigracyjnych. Wyraźne różnice dają się zauważyć w kreowaniu ojczyzny przedrewolucyjnej i tej pogrążonej już w rewolucyjnej zawierusze¹³. Trudno się z lubelską badaczką nie zgodzić. W pierwszym przypadku do czynienia mamy bowiem z mitologizacją, w drugim zaś z akcentowaniem tragicznych wydarzeń dziejów narodu. Roszczyn w powieści *Biały bez* łączy obie perspektywy spoglądania na historię Rosji. Kompozycyjnie utwór można podzielić na dwie kontrastujące ze sobą części. W pierwszej autor pisze o Rosji w kontekście idylli, w drugiej – ukazuje powolny rozkład wartości społeczeństwa rosyjskiego spowodowany wybuchem I wojny światowej. Poruszaną przez Roszczyna tematykę, biorąc pod uwagę fakt, że należał on do młodszego pokolenia emigrantów, można określić oryginalną. Kreowanie Rosji jako utraconego Elizjum było charakterystyczne dla pisarzy starszej generacji. Jak zauważył cytowany już Georgij Adamowicz:

Старшие писатели помнили Россию и, покинув нарицательный Белевский уезд, впечатлений вывезли чуть не на целую жизнь. Младшие не помнили ничего, кроме, пожалуй, военных и революционных лет, со всяческими их страхами, лишениями, потрясениями, бегством, растерянностью и внезапной нищетой¹⁴.

Jednocześnie jednak krytyk emigracyjny i mentor „paryskiej nuty” stwierdził, że choć wspomnień z Rosji sielskiej u młodszych pisarzy pozostało niewiele, to i tak czuli oni silną więź z opuszczoną ojczyzną, więź, którą potęgowała nieprzychylność Francji:

У этого поколения эмигрантов, поскольку речь идет о писателях, воспоминаний о России было мало, но затаенное чувство принадлежности к ней в них еще держалось, и – это довольно важно – усиливалось оно тем, что Франция как бы не замечала и даже не видела этих чудаков [...] ¹⁵.

Roszczynowi udało się świetnie ująć dwa oblicza Rosji, sprzed i po przełomowych wydarzeniach lat 1914-1918. Warto zaznaczyć, iż nie był on całkowicie odosobniony w powrotach do czasów błęgiego szczęścia w swych utworach. O idyllicznej przedrewolucyjnej Rosji pisali także m.in. Leonid Zurow i Galina Kuzniecowa. Znamienne, że cała trójka znajdowała się pod silnym wpływem Bunina i mieszkała z nim pod jednym dachem w Grasse.

W pierwszych rozdziałach swej powieści Roszczyn kreuje obraz Rosji sielskiej przy pomocy dużej dozy liryzmu i nastrojowości. Chwytem artystycznym, po który

¹³ Sidor M., *Rosja i jej duchowość. Proza „pierwszej fali” emigracji rosyjskiej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009, s. 129.

¹⁴ Адамович Г., *Одиночество и свобода*, Азбука-Классика, Санкт-Петербург 2006, s. 46.

¹⁵ Tamże, s. 47.

sięga autor, jest autobiografizm, tak bardzo charakterystyczny również dla wielu innych emigrantów, choć należy podkreślić, że nie powinniśmy posuwać się zbyt daleko w identyfikowaniu głównego bohatera powieści, studenta Siergieja, z samym autorem. Jednak nawet częściowe opieranie się na faktach z własnego życia i wprowadzenie ich do biografii bohatera, zdaniem Izabelli Malej, „pozwala czytelnikowi utożsamić bohatera z samym twórcą i pełniej pojąć jego indywidualne nastroje”¹⁶. Można by także pokusić się o stwierdzenie, że takie zabiegi autobiograficzne mają wpływ również na lepsze identyfikowanie się czytelnika z bohaterem książki, wydaje się on bowiem bardziej wiarygodny i bliższy.

Roszczyń z niespotykaną lekkością i plastycznością maluje obraz rosyjskiej prowincji. W pierwszych wersach powieści czytelnik poznaje jej głównego bohatera Sergieja Połozowa, który stojąc na skraju cerkiewnej góry spogląda na rozpościerający się niżej pejzaż miasta skąpanego w budzącej się do życia wiosennej przyrodzie:

Он смотрел на бежавшую перед ним внизу мягкими волнами молодую зелень городского сада, на беспорядочное нагромождение домов, на вдруг выравшуюся из их хаоса широкую ровную улицу, по которой ползли телеги, на развалины старинного кремля, [...] на реку, еще не вошедшую в берега, на темное Заречье и леса за ним [...], и чувствовал необыкновенную радость, смешанную и с неопределенной грустью и с нежностью¹⁷.

Wysokość (góra) łączy się w tym przypadku z pojęciami wzniosłości, poczucia dumy i siły witalnej, które wywodzą się z romantyzmu i charakterystycznej dla tej epoki postawy samotnego bohatera wznoszącego się ponad tłum. Poza tym, jak zauważa Anna Majmieskułow, taka perspektywa może sugerować możliwości poznawcze człowieka w jego egzystencji¹⁸. Rzeczywiście bohater znajdował się wówczas u progu wielkich życiowych zmian i podejmowania ważnych dla siebie decyzji. Sergiej swój zachwyt widokiem miasta rodzinnego kwituje słowami: „Господи, как хорошо!”¹⁹. W barwnych i pełnych życia opisach przyrody Roszczyńa odnaleźć możemy zatem echa panteistycznego odczuwania świata. Przyroda zresztą jawi się w *Białym bzie* niezwykle często jako pełnoprawny bohater utworu i nabiera filozoficznego charakteru. Bohaterowie często w ważnych momentach swojego życia podporządkowują się jej urokowi, zapominając o wszystkim co się wokół nich dzieje. Przyroda wreszcie w powieści Roszczyńa pełni funkcję psychologiczną, tzn. stanowi swoistą paralelę wewnętrznych przeżyć bohaterów, a także zapowiada poważne życiowe zmiany. W czasie wspólnej wyprawy łódkami Sergieja i jego przyjaciół ogarnia jednocześnie zachwyt i niezrozumiały niepokój:

¹⁶ Malej I., *Impresjonizm w literaturze rosyjskiej na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 48-49.

¹⁷ Рошин Н., *Белая сирень...*, s. 187.

¹⁸ Majmieskułow A., *Chronotop drogi w prozie Iwana Bunina*, Bydgoszcz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1982, s. 15.

¹⁹ Рошин Н., *Белая сирень...*, s. 187.

Когда плыли назад, было свежо, темно. Голоса звучали устало и тихо. Всем стало почему-то грустно. Вода была таинственно тиха, враждебна. Звезды стояли в небе и в неподвижной воде стили их отражения. В стороне высилась тяжелая и мягкая стена берега, закрывавшая часть неба. Вдали над городом тихо стояло светлое белое зарево²⁰.

Zdaje się, że bohaterowie powieści Roszczyna podświadomie przeczuwali zbliżającą się katastrofę i koniec świata, w jakim żyli dotychczas.

Powieść *Białe bez* ma charakter elegijny. Roszczyn na stronicach swojego utworu żegna się z ojczyzną, oddaje jej hołd, kreując jednostronnie pozytywny i zmitologizowany wręcz obraz. Autor uchwycił i doskonale oddał ulotne chwile otaczającej go rzeczywistości. Powstał wyidealizowany landszaft Rosji początku dwudziestego stulecia, znajdującej się u progu wielkich przemian. Majątek Bogorodskoje, do którego latem zjeżdżała się cała rodzina Sergieja i jego przyjaciele, choć nie przynosił dochodów, dawał ogromną radość płynącą ze spędzonego na łonie natury czasu. Roszczyn niemal z etnograficzną dokładnością opisuje codzienność typowego rosyjskiego majątku wraz z zajęciami jego mieszkańców i panującymi między nimi relacjami. Właściciele majątku żyją w pełnej zgodzie z pracującymi dla nich chłopami. Co więcej, Sergiej integruje się z wiejską ludnością i bierze udział w sianokosach, akcentując swoją jedność z rodzinną ziemią:

Сергей почувствовал живую и благодарную радость. Ему показалось, что не день он провел в поле, на работн, а долгое время прожил в каком-то темном далеком царстве, перенес тяжелые испытания и вот опять вернулся к родным местам, к близким любимым людям. Все входило в глаза и в уши с необыкновенной свежестью и полнотой²¹.

Roszczynowskie opisy sianokosów przywodzą skojarzenia z opowiadaniem *Kosiarze* (*Косцы*) Bunina, w którym również ukazane zostały wyidealizowane stosunki społeczne²². Relacje panujące wewnątrz opisywanego przez Roszczyna majątku można interpretować jako wizję doskonałego państwa, jakim w przekonaniu autora była wówczas Rosja. Utopijne motywy w rosyjskiej literaturze emigracyjnej łączy się także niekiedy z koncepcją społeczną słowianofilów oraz ideą „Świętej Rusi”²³. Propagowany przez Roszczyna etos pracy oraz proste życie zgodne z prawami natury ewokuje także skojarzenia z ideą tołstoizmu. Chociaż Sergiej jako student zakosztował już moskiewskiego życia, to niezmiennie odczuwał ogromne przywiązanie do rodzinnego prowincjonalnego miasteczka, utożsamianego z krainą szczęścia:

Вот – подумал Сергей, я родился здесь, пришел на землю из непонятного и страшного мира, из вечности, пришею в простое и счастливое.

²⁰ Tamże, s. 217.

²¹ Tamże, s. 259.

²² Patrz: Cieślak K., *Iwan Bunin (1870-1953)*, Szczecin, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 1998, s. 143.

²³ Patrz: Sidor M., dz. cyt., s. 164.

Я родился русским. А ведь я мог бы родиться немцем, испанцем, негром. Я бы, наверное, тоже любил свое место, но вот этого разлета, этой полноты и грусти, наверное, не было бы!...²⁴.

W innym miejscu Sergiej dochodzi do podobnych wniosków i definiuje czym jest prawdziwe szczęście, które niedługo miało zostać na zawsze odebrane jemu i jego najbliższym:

– Вот это и есть счастье [...] Тишина, старый дом, близкие люди, - все вместе. Это – счастье, и, может быть, никогда, никогда мне не будет лучше, чем сейчас. Как хорошо было бы, если бы все остановилось. Лучше не может быть²⁵.

Jak się szybko okazało, myśli te były prorocze. Sergiej już nigdy nie doświadczył podobnego uczucia.

Udane w powieści Roszczyzna są nie tylko malarskie wręcz opisy przyrody i pełne detali obrazy życia codziennego prowincji rosyjskiej, ale także portrety psychologiczne bogatej gamy bohaterów. Autor prezentuje całą plejadę młodych inteligentów, swoich rówieśników, którzy, podobnie jak niegdyś on sam, pomалу tracą wszystko to, co tak bardzo w życiu kochali. Z pozoru każdy z wykreowanych przez Roszczyzna bohaterów jest inny, ale tak naprawdę wszystkimi targają podobne namiętności. Pojawiający się na stronicach powieści Roszczyzna młodzi ludzie wyróżniają się bogatym życiem duchowym, można w ich kreacjach zauważyć jednak elementy idealizacji. Największą wartością, jaką posiadają bohaterowie *Białego bzu* jest ich młodość, dająca nadzieje na jutro i chęci do działania. Arkadij, jeden z opisywanej przez Roszczyzna grupy przyjaciół, wznosząc toast, wyraził swoją filozofię życia i postrzeganie młodości:

Выпьемте за нашу молодость, за нашу радость, так как и действительно, что час, то короче к могиле наш путь... [...] Все благословенно, все хорошо под солнцем, и нет пошлости. Веселей! Возьмем от жизни все, что может дать эта скупая карта. Возьмем без мудрствований и вопросов. Никто ничего не знает, и самые мудрые и самые гордые умирают в оскорбительной бессмыслице. Выпьем же за отдельного человека, за бедного сироту, который приходит неведомо откуда и уходит неизвестно куда. Выпьем за самое счастливое его время – молодость²⁶.

To na pozór hedonistyczne zawołanie jest wyrazem goryczy i pretensji do losu za to, co pokoleniu Roszczyzna zostało odebrane przez los, a także przejawem tęsknoty za zmarnowaną młodością. Wojna i rewolucja zmusiła pełną pasji młodzież rosyjską brutalnie wydorośleć. Żal młodszego pokolenia w stosunku do starszych kolegów i niesprawiedliwego losu świetnie ujęła w swoim dzienniku Galina Kuzniecowa:

²⁴ Рошин Н., *Белая сирень...*, s. 188.

²⁵ Тамże, s. 262.

²⁶ Тамże, s. 212.

Стоя в церкви, я думала о том, что нам, нашему возрасту пришлось как-то круто. Ведь наши предшественники в 30 лет не думали о том, о чем теперь должны думать мы, жили себе свою жизнь, в то время, как мы насильственно принуждены жить в атмосфере постоянных смертей²⁷.

Bohaterom powieści *Biały bez przyświecają* wzniosłe idee, ich celem jest służenie ojczyźnie: „[...] а мы все учимся, думаем народу пользу принесем, лечить будем, дороги там, мосты строить – все для народа”²⁸. Tak też się dzieje, choć wykreowane przez Roszczyna postacie nie do końca w taki sposób wyobrażały sobie swoją służbę krajowi. Młodzi mężczyźni, w tym protagonista powieści Sergiej, zaciągają się do armii, kobiety natomiast pomagają w szpitalach. Bohaterowie *Białego bzu* traktują życie jak dług, który w końcu należy spłacić, a wojna okazuje się ku temu najlepszą okazją²⁹. Sergiej po zaciągnięciu się do armii zaczyna nawet odczuwać wyrzuty sumienia w związku ze swoim dotychczasowym życiem pozbawionym wszelkich trosk. Zrozumiał on, że żył w swego rodzaju próżni i nie dostrzegał, że wokół niego jest wielu potrzebujących: „[...] сейчас как-то еще яснее понял [Сergiej – P.W.], что жизнь его веселая, полная и беспечная, была прожита им до сих пор не по праву, что ее надо заработать, оправдать”³⁰. Służba wojskowa pokazała Sergiejowi, że świat, w którym żył dotychczas był bardzo jednostronny, w wojsku natomiast panuje zupełnie inny system wartości, inna hierarchia, której trzeba się uczyć od początku i porządkować nowym zasadom:

Мир прежний, с его сложным узором отношений, оценок и зависимости, ясный и приятный мир Сергея, был условен и односторонен. Подлинной, первой правдой была эта зависимость образованного, обеспеченного и родовитого бырича-студента от грубого солдата, знавшего что-то, чего не знал он³¹.

Życie na froncie znacznie różniło się od wyobrażeń Sergieja i jego przyjaciół na ten temat. Przed wojną w dość lekceważący sposób wypowiadali się oni o służbie wojskowej, uważając życie oficerskie za wygodne. Czas jednak zweryfikował te poglądy. W powieści *Biały bez* daje się odczuć osobiste doświadczenia jej autora. Roszczyn wiele miejsca poświęca opisom frontu, koszar i okopów. Żołnierze przedstawiani są jako ofiary niesprawiedliwego losu i bez chwili wahania stają do walki za ojczyznę.

Również wyobrażenie o samej wojnie różniło się znacznie od tego, czego doświadczył w niej Sergiej. Codziennością żołnierzy były okopy, w których zostali oni niemal pogrzebani żywcem:

Люди глубоко врылись в землю и месяцами сидели без дела. Люди заживо погребены были в тысячеверстной могиле. Тяга людей к жизни, их

²⁷ Кузнецова Г., *Грасский дневник*, Астрель, Москва 2008, s. 258.

²⁸ Рощин Н., *Белая сирень...*, s. 281.

²⁹ Тамże, s. 282.

³⁰ Тамże, s. 286.

³¹ Тамże.

подчиненность к старым привычкам толкала их оживить эту могильную глубину. Осыпавшимся, оползавшим, сочившимся грязью земляным норам старались они придать вид обычного человеческого жилья, но так как обман не удавался и старания их были бесплодны, – их сознание болезненно двоилось³².

Wielomiesięczne przebywanie w ciągłym strachu i w niepewności jutra, w odosobnieniu, z dala od najbliższych, sprzyjały rozmyślaniom o dotychczasowym życiu, swoistym rachunkom sumienia i podsumowaniom. Wyniszczeni psychicznie żołnierze często nie wytrzymywali presji i popełniali na froncie samobójstwa. Szczególne wrażenie na Sergiejżu zrobiła samobójcza śmierć pewnego pułkownika, z którym bohater rozmawiał dzień wcześniej. Ów pułkownik wypowiedział wówczas słowa, które wstrząsnęły Sergiejżem i skłoniły go do powątpiewania w sens własnego życia:

Вот я рос, учился, читал, служил, и все что-то ждал. Все ждал, что влѣ скоро придет настоящая жизнь. А то, что сейчас, жто канун, жизнь на цыпочках, будто по предпраздничным полам ходишь – завтра, завтра... И вот недавно гланул взеркало [...] – конец скоро. [...] Обманули! Понимаешь, жизни нет, не бывает³³.

Powątpiewanie w sens istnienia w czasach kryzysu, a wojna niewątpliwie jest takim momentem, było zjawiskiem nader częstym.

Wojna pomału zabijała zarówno jej bezpośrednich uczestników, jak i tych, którzy z pozoru pozostawali z dala od niej. Zdjęcia rodzinnych stron uświadomiły Sergiejżowi, jak bardzo w ciągu tych kilkunastu miesięcy wojennej zawieruchy zmienił się świat, w którym żył dotychczas. Młodość, witalność, radość przynoszona przez widok i zapach białego bzu kwitnącego w rodzinnym sadzie, wszystko to wydawało się Sergiejżowi snem. Trudno było uwierzyć, że wszystko to, co tak bardzo kochał odeszło w zapomnienie. Wojna nie niszczyła tylko fizycznie, ale przede wszystkim psychicznie:

Как же случилось, что пришла на смену всему этому нелюдѣтность и злобная гореч и предсмертная тупая скука? Почему так стремительно отцвела сирень, почему всех нас так безжалостно смяло?³⁴.

Szukając przyczyn tego, co stało się z jego ojczyzną i najbliższymi, Sergiejż zwraca się ku wierze prawosławnej i dochodzi do wniosku, że wszystko jest częścią wyższego planu, nie zawsze rozumianego przez śmiertelników. Planu, za który odpowiedzialny jest Bóg. Należy tylko pamiętać, żeby żyjąc nie koncentrować się na sobie, lecz poświęcać się dla innych: „К людям ближе, вот к этим несчастным, забытым, растерявшимся, – к ним ближе, еще ближе, еще теснее... Это главное, в нем

³² Tamże, s. 380.

³³ Tamże, s. 391.

³⁴ Tamże, s. 395.

и свое спасение...³⁵. Prawosławie w trudnych momentach wygnania często stawało się ukojeniem dla wielu pisarzy. Religijność szczególnie wyróżniała autorów starszego pokolenia emigrantów, ale jak widać, zdarzało się, że również i młodszy szukali ratunku dla swej duszy w naukach Cerkwi³⁶. Sergiej odkrył dla siebie prawdę i sens życia krótko przed swoją śmiercią na froncie. Zginął tak, jak chciał, walcząc za innych. Przed śmiercią zdążył on tylko pomyśleć: „Конец! – со странной безропотной тревогой подумал он. – Вот конец”³⁷.

Reasumując, Nikołaj Roszczyn, jeden z zapomnianych prozaików emigracji rosyjskiej pierwszej fali, jak wielu ówczesnych młodych literatów nosił w sobie poczucie niepowetowanej straty. Z jednej strony była to tęsknota za pozostawioną ojczyzną, z drugiej zaś – poczucie odebrania mu tak istotnej części życia, jaką jest beztrudna młodość. Pisarz, idąc śladem luminarzy emigracji rosyjskiej, wracał w swych utworach do ukochanej Rosji. Tęsknota ta okazała się tak wielka, że Roszczyn zdecydował się na powrót, okupiony niezrozumieniem środowiska.

BIBLIOGRAFIA

1. Адамович Г., *Одиночество и свобода*, Азбука-Классика, Санкт-Петербург 2006.
2. Cieślak K., *Iwan Bunin (1870-1953)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1998.
3. Гончаренко О., *Младший современник Куприна*, [W:] Н. Рощин, *Горнее солнце, Вече, Москва, 2007*.
4. Каспэ И., *Искусство отсутствовать. Незамеченное поколение русской литературы*, Новое литературное обозрение, Москва 2005.
5. Кузнецова Г., *Грасский дневник*, Астрель, Москва 2008.
6. Куприна К., *Куприн – мой отец*, Художественная литература, Москва 1979.
7. Lis R., *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu*, Sic!, Warszawa 2015.
8. Majmieskułow A., *Chronotop drogi w prozie Iwana Bunina*, Bydgoszcz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1982.
9. Malej I., *Impresjonizm w literaturze rosyjskiej na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
10. Mianowska J., *Konteksty kultury emigracji rosyjskiej XX wieku: Borys Zajcew – piewca rosyjskiego prawosławia*, MADO, Toruń, 2011.
11. Рощин Н., *Белая сирень*, [w:] tegoż, *Горнее Солнце*, Москва 2007.
12. Рощин Н., *Мой Куприн: Воспоминая, Русское зарубежье*, Москва 1999.

³⁵ Tamże, s. 396.

³⁶ Istnieje obszerna literatura na temat wątków prawosławnych w literaturze emigracji rosyjskiej. Warto przywołać tu następujące prace: Sidor M., dz. cyt.; Mianowska J., *Konteksty kultury emigracji rosyjskiej XX wieku: Borys Zajcew – piewca rosyjskiego prawosławia*, MADO, Toruń 2011; Wegnerska B., *Prawosławie rosyjskie w kontekście prozy emigranta I fali uchodźstwa rosyjskiego Borysa Zajcewa*, MADO, Toruń 2009; Woźniak A., Kawecka M. (red.) *Duchowość i sacrum w literaturze emigracyjnej Słowian Wschodnich*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

³⁷ Рощин Н., *Белая сирень...*, s. 407.

13. Sidor M., *Rosja i jej duchowość. Proza „pierwszej fali” emigracji rosyjskiej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009.
14. Струве Г., *Русская литература в изгнании*, Русский путь, Париж-Москва 1996.
15. Suchanek L., *Emigracja. Emigrantologia. Komisja Emigrantologii Słowian*, „Slavia Orientalis” 2014, t. LXIII, nr 2.
16. Варшавский В., *Незамеченное поколение*, Русский путь, Санкт-Петербург 2009.
8. Wegnerska B., *Prawosławie rosyjskie w kontekście prozy emigranta I fali uchodźstwa rosyjskiego Borysa Zajcewa*, MADO, Toruń 2009.
17. Вильданова Р., Кудрявцев В., Лаппо-Данилевский К. (red.), *Краткий биографический словарь русского зарубежья*, [W:] Г. Струве, *Русская литература в изгнании*, Русский путь, Париж-Москва 1996.
18. Woźniak A., Kawecka M. (red.), *Duchowość i sacrum w literaturze emigracyjnej Słowian Wschodnich*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.

Nikolay Roščyn's novel *Biely bez* in missing context for lost homeland

Summary: The paper discusses the functioning of emigration and Russian theme in the Nikolay Roščyn's (1896-1956) novel *Bely bez*. Nikolay Roščyn – one of the younger generation writers Russian diaspora in Paris before World War II. Novel *Bely bez* has been analyzed in the context of exterritoriality, missing, memory and Russia theme – categories, that had a strong influence on Roščyn's life and works.

Key words: Nikolay Roščyn, Russian emigration, homeland